

VIOE-HANDLEIDINGEN 03

Onroerend erfgoed en toegankelijkheid

Streven naar een betere toegankelijkheid in het kader van de algemene ontsluiting van publiek toegankelijk onroerend erfgoed

Herman van den Bossche

VIOE
VLAAMS INSTITUUT
voor het ONROEREND ERFGOED

Brussel 2010

COLOFON

VIOE-HANDLEIDINGEN 03

Een uitgave van het **Vlaams Instituut voor het Onroerend Erfgoed**
Wetenschappelijke instelling van de Vlaamse Overheid,
Beleidsdomein Ruimtelijke Ordening, Woonbeleid en Onroerend Erfgoed
*Published by the **Flemish Heritage Institute***
Scientific Institution of the Flemish Government,
Policy area Town and Country Planning, Housing Policy and Immovable Heritage

Vlaams Instituut voor het Onroerend Erfgoed (VIOE)
Phoenixgebouw - Koning Albert II-laan 19 bus 5
B-1210 Brussel
tel.: +32(0)2 553 16 50
fax: +32(0)2 553 16 55
info@vioe.be
www.vioe.be

Verantwoordelijke uitgever: Sonja Vanblaere, administrateur-generaal

Auteur: Herman van den Bossche

Redactie: Els Hofkens, Evelien Oomen

Lay-out & Illustraties: Glenn Laeveren, Kris Vandevorst, Hans Denis

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotocopie, microfilm of op welke wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Copyright reserved. No part of this publication may be reproduced in any form, by print, photoprint, microfilm or any other means without written permission from the publisher.

© VIOE, B-1210 Brussel (tenzij anders vermeld) - 2010.

ISSN 2032-1570

D/2010/6024/6

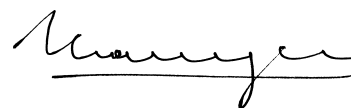
VOORWOORD

De Vlaamse overheid heeft met de ondersteuning van de jaarlijkse Open Monumentendag het onroerend erfgoed dichterbij de bevolking gebracht. Het grootste culturele eendagsevenement in Vlaanderen draagt wezenlijk bij aan de ontsluiting, beleving en erkenning van ons onroerend erfgoed.

In de warme, solidaire en zorgzame samenleving die Vlaanderen wil zijn, moet ons onroerend erfgoed toegankelijk zijn voor iedereen. Ook voor mensen met een beperking, voor personen met een handicap, voor ouders met een buggy, voor mensen op leeftijd, voor personen die herstellen van een ongeval moet het onroerend erfgoed, als onderdeel van de leefomgeving, bereikbaar, betreedbaar en bruikbaar zijn.

Het beter toegankelijk maken van ons permanent opengesteld onroerend erfgoed is niet vanzelfsprekend en niet altijd mogelijk. Maar de Vlaamse overheid wil niet aan de zijlijn toekijken. Met de kennis van en het inzicht in de noden van alle gebruikers van ons onroerend erfgoed, lerend van de ervaringen in de landen rondom ons en met enige creativiteit en goede wil, komen wij al een heel eind ver. Deze brochure is een eerste stap naar een betere toegankelijkheid bij de ontsluiting van ons onroerend erfgoed.

Ik dank het VIOE voor de redactie en opmaak van deze brochure en het agentschap Ruimte en Erfgoed, de cel Gelijke Kansen in Vlaanderen en het Expertisecentrum voor Toegankelijkheid in Vlaanderen, Enter vzw, voor het nalezen en becommentariëren van de brochuretekst. Ik ben ervan overtuigd dat ze voor vele professionelen en vrijwilligers uit de erfgoedsector een nuttige handleiding vormt.

MINISTER GEERT BOURGEOIS

*Viceminister-president van de Vlaamse regering
en Vlaams minister van Bestuurszaken,
Binnenlands Bestuur, Inburgering, Toerisme
en de Vlaamse Rand.*

INHOUDSOPGAVE

Colofon	3
Voorwoord	4
1 Inleiding	11
2 Doelgroep	15
3 Basisbegrippen uit de toegankelijkheid, de erfgoedsector en <i>universal design</i>	17
4 Juridisch kader	21
4.1 Juridisch kader met betrekking tot onroerend erfgoed	21
4.2 Juridisch kader met betrekking tot toegankelijkheid	24
5 Toegankelijkheid van onroerend erfgoed	27
5.1 Toegankelijkheid in het kader van vergunningsplichtige werken aan onroerend erfgoed	27
5.2 Toegankelijkheid in het kader van projecten waarvoor een restauratie- of landschapspremie aangevraagd wordt	28
5.3 Ontsluiting en toegankelijkheid van gebouwen met erfgoedwaarde en aansluitende nieuwbouw	32
5.3.1 Ontsluiting en toegankelijkheid van nieuwbouw bij bouwkundig erfgoed	33
5.3.2 Ontsluiting en toegankelijkheid van gebouwen met erfgoedwaarde	35

5.4	Ontsluiting en toegankelijkheid van beschermde en erfgoedlandschappen	37
5.5	Ontsluiting en toegankelijkheid van archeologische sites	40
6	Voorzieningen voor bezoekers en gebruikers in onroerend erfgoedsites	41
6.1	Voorzieningen voor bezoekers en gebruikers met een motorische beperking	41
6.1.1	Voorzieningen voor bezoekers en gebruikers in een rolstoel	41
6.1.2	Voorzieningen voor bezoekers en gebruikers die slecht te been zijn	48
6.2	Voorzieningen voor bezoekers en gebruikers met zichtbeperkende oogandoeningen en blinden	49
6.3	Voorzieningen voor dove en slechthorende bezoekers en gebruikers	52
7	Een praktische suggestie die kan bijdragen tot de ontsluiting en betere toegankelijkheid van erfgoedsites: toegankelijke consoletafels voor erfgoedontsluiting	57
8	De website van Toegankelijk Vlaanderen	59
9	Adviesverlening en aanbevelingen vanuit de toegankelijkheidssector	61
9.1	Vlaams Expertisecentrum Toegankelijkheid, Enter vzw	61
9.2	Provinciale toegankelijkheidsbureaus	61
9.3	Toegankelijkheidsoverleg Vlaanderen, TOV	62

Bibliografie	63
---------------------	-----------

Bijlage	64
Met dank aan	64
Nuttige adressen voor onroerend erfgoed	65
Nuttige adressen voor toegankelijkheid	67

I INLEIDING

Voor de erfgoedsector vallen onroerend erfgoed en toegankelijkheid niet goed met elkaar te rijmen omdat de noodzakelijke voorzieningen voor toegankelijkheid dikwijls ten koste van de integriteit van het erfgoed gaan en dat zowel buiten als binnen. De herbestemming als publiek toegankelijk erfgoed hangt af van de mate waarin dat erfgoed zonder verlies van eigenheid en integriteit voor een zo groot mogelijke groep gebruikers en bezoekers kan toegankelijk gemaakt worden.

Voor de toegankelijkheidssector is het anderzijds evident dat ook de onroerend erfgoedsector een substantiële bijdrage levert om tegemoet te komen aan de brede maatschappelijke noden van de burgers van nu.

Door de veroudering van de bevolking groeit de groep van mensen die slecht te been zijn gestaag aan en ook de groep van personen die moeilijk kunnen lopen ten gevolge van ziekte of een ongeval mag niet onderschat worden. De groep van slechtziende en blinde en van slechthorende en dove medeburgers neemt door de veroudering ook toe. Toegankelijkheid is dus geen zaak van enkelen.

Ons onroerend erfgoed bestaat uit monumenten, stads- en dorpsgezichten, landschappen en archeologische sites. De doelstellingen van ontsluiting en een betere toegankelijkheid van permanent opengestelde erfgoed sites lopen dikwijls parallel.

Bij beschermde gebouwen wordt gauw vergeten dat hun interieur in de meeste gevallen integraal deel uitmaakt van de bescherming. Bij beschermde landschappen en erfgoedlandschappen wordt wel eens vergeten dat bijvoorbeeld onverharde wegen een essentieel onderdeel zijn van de erfgoedwaarden die aan de basis van de bescherming liggen.

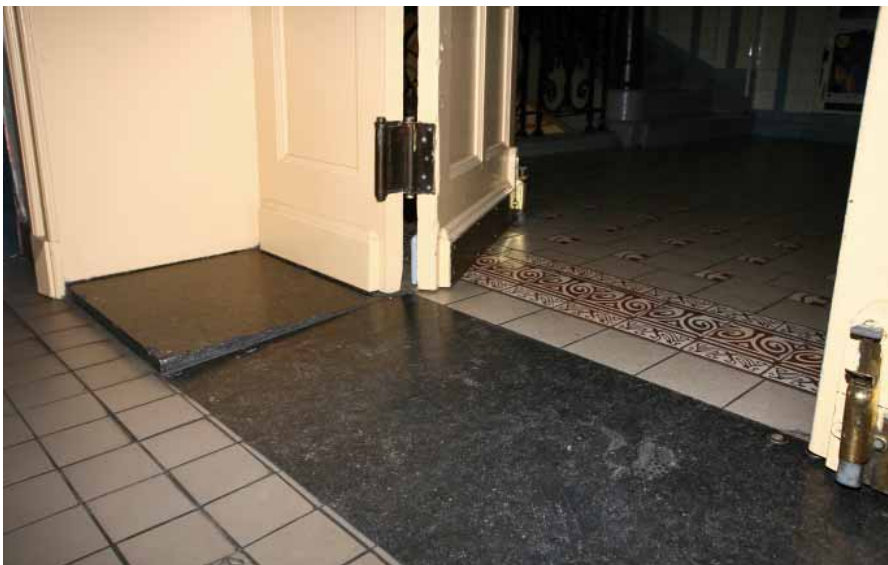

FIG. 1 Kunstencentrum Vooruit in Gent

Rolstoelgebruikers kunnen hoogteverschillen tot 2 cm gemakkelijk overwinnen. Deuren hebben traditioneel dorpels die bijna altijd hoger zijn. Zonder hulp vormen zij onoverkomelijke obstakels. Deze afgeschuinde dorpel biedt een afdoende oplossing. (© VIOE, foto Kris Vandevorst)

De brochure plaatst de betere toegankelijkheid in het kader van de ontsluiting van het onroerend erfgoed voor een zo ruim mogelijke groep en focust op voorzieningen die ten goede komen aan personen met een motorische, visuele en auditieve beperking.

Deze brochure gaat ervan uit dat elke gebruiker zoveel mogelijk zelfstandig en samen met anderen zo goed mogelijk moet kunnen genieten van ons permanent opengesteld onroerend erfgoed. Iedere gebruiker en bezoeker zou op haar/zijn manier aan activiteiten die er plaatsvinden, moeten kunnen deelnemen, maar steeds rekening houdend met de 'draagkracht' en het behoud van de intrinsieke waarden van het betrokken erfgoed.

FIG. 2 Waterburcht Pietersheim in Lanaken

In de als monument beschermde waterburcht zijn de hellingbanen meer dan alleen maar verbindingen tussen de vloerniveaus. Zij vormen ook de architecturale link tussen de geïsoleerde bouwvolumes. (© VIOE, foto Kris Vandevorst)

Heel wat permanent opengestelde erfgoedpanden zijn namelijk niet of slechts gedeeltelijk voor iedereen fysiek toegankelijk te maken omdat bij de minste ingreep essentiële erfgoedwaarden verloren gaan. Zo zijn kerk- of burchttorens met stenen draaitrap of steile keldertrappen niet voor iedere gebruiker toegankelijk te maken. Ook houten staakmolens en stenen windmolens zijn door hun aard niet voor elke bezoeker toegankelijk te maken. En een piepklein opkamertje van een begijnenwoning fysiek toegankelijk maken voor iedere bezoeker is onmogelijk zonder drastische ingrepen binnen en buiten die de architecturale en historische aard aantasten.

Hier dragen digitale, virtuele en bewegende beelden - op maat van alle categorieën van gebruikers en bezoekers - bij tot de ontsluiting en de betere toegankelijkheid voor iedereen. Toch maken 'touch screens' het leven van blinden en slechtzienden een pak moeilijker omdat zij afhankelijk zijn van hun tastzin om informatieschermen te kunnen bedienen.

FIG. 3 Paleis op de Meir in Antwerpen

Op de binnenplaats van het beschermde Paleis op de Meir in Antwerpen zijn de regelmatig gekapte, rechthoekige en bolronde Gobertangestenen omwille van het algemeen comfort, maar ten koste van de erfgoedwaarde, vlak gezaagd en met een eencomponentige mortel opgevoegd. (© VIOE, foto Kris Vandevorst)

2 DOELGROEP

De brochure richt zich in de eerste plaats tot personen die beroepsmatig met toegankelijkheid in het kader van het gelijkheidsbeleid omgaan en die niet vertrouwd zijn met de erfgoedsector en tot personen die werkzaam zijn in de erfgoedsector en die geconfronteerd worden met vragen over toegankelijkheid zoals erfgoedzorgers, toegankelijkheidsconsulenten, architecten, binnenhuisarchitecten, landschapsarchitecten, designers, planners, eigenaars en uitbaters. De brochure is eveneens bedoeld voor bezoekers en gebruikers van publiek toegankelijk onroerend erfgoed.

Om de leesbaarheid van de handleiding te bevorderen zijn tekst en ondertekeningen in een groter lettertype dan de voorgaande handleidingen afgedrukt. Op de website van het VIOE kan de handleiding in pdf naar behoeven verder uitvergroot worden.

FIG. 4 Noodopgraving in Oudenburg

Noodopgravingen zoals deze van de Romeinse versterking uit de 3de - 4de eeuw in Oudenburg in oktober 2004 zijn van tijdelijke aard. Toegankelijkheid voor allen is hier niet te realiseren. (© VIOE, foto Kris Vandevorst)

3 BASISBEGRIPPEN UIT DE TOEGANKELIJKHEID, DE ERFGOEDSECTOR EN *UNIVERSAL DESIGN*

Bereikbaarheid heeft te maken met de toegankelijkheid via openbaar vervoer, goede, hindernisvrije stoepen en oversteekplaatsen en geschikte, voorbehouden parkeerplaatsen voor autogebruikers.

Betreedbaarheid heeft te maken met de toegankelijkheid van gebouwen, landschappen en de archeologische sites.

Bruikbaarheid slaat op het eenvoudige en flexibele gebruik voor iedereen.

DOD is ontwikkeld door ENTER VZW en staat voor:

- **Doorgangen** die steeds voldoende breed en obstakelvrij moeten zijn,
- **Oppervlaktes** die een effen, voldoende aaneengesloten, solide en slipvrij loopoppervlak vormen, met de nodige natuurlijke of kunstmatige geleidingen,
- **Drempelloze** voetgangersgebieden die zowel de looproute als de oversteekplaatsen omvatten.

(zie Mobiliteitsbrief van 09-01-2009)

Draagkracht slaat op de capaciteit van onroerend erfgoed om ingrepen te ondergaan zonder de eigen integriteit te verliezen.

Integriteit slaat op het wezen zelf van onroerend erfgoed en wordt bepaald door de erfgoedwaarden.

Inpasbaarheid en omkeerbaarheid zijn sleutelbegrippen uit de erfgoedsector. Zij geven aan dat elke toevoeging moet geïntegreerd worden vanuit een erfgoedreflex en zonder onherstelbare schade moet kunnen verwijderd worden. Voorzieningen die aangebracht worden in het kader van de ontsluiting en de betere toegankelijkheid van ons onroerend erfgoed, zijn hulpmiddelen en geen op zichzelf staande ingrepen. Zij worden bij voorkeur ingepast in de historische omgeving.

Eenvoudige voorzieningen die inspelen op nieuwe noden betreffende toegankelijkheid - zoals trapleuningen - hoeven niet noodzakelijk in hedendaagse industrieel vervaardigde materialen zoals roestvrij staal, aluminium, glas of

FIG. 5 Sint-Martinusbasiliek in Halle

Het geringe hoogteverschil tussen straat en kerkvloer ter hoogte van het westportaal van de beschermde basiliek, laat een trap toe die treden met een hellend vlak combineert.

(© VIOE, foto Hans Denis)

composietmaterialen uitgevoerd te worden. Vervaardigd in de gebruikelijke traditionele materialen als smeed- of gietijzer, brons, messing of hout dragen ze bij tot de instandhouding van traditioneel vakmanschap dat voor de erfgoedsector zo onontbeerlijk blijft. Traditionele materialen passen zich doorgaans beter in, wat niet betekent dat een aanpak met hedendaagse materialen niet zou kunnen.

Meer ingrijpende voorzieningen zoals plateau liften voor rolstoelgebruikers en trapliften voor mensen die slecht te been zijn, worden best zó aangebracht dat zij, wanneer zij niet meer nodig zouden blijken, zonder noemenswaardige en blijvende schade kunnen weggenomen worden.

Universal design en *design for all* of ontwerpen voor iedereen houdt in dat van bij de aanvang van het besluit- en vormingsproces de vraag voorop staat hoe een ontwerp zowel esthetisch als functioneel voor een zo groot mogelijke groep gebruikers kan dienen. Het overstijgt aldus de categorische aandacht voor specifieke doelgroepen zoals voorzieningen voor rolstoelgebruikers.

De realisatie van een integraal toegankelijke leefomgeving is een sleutelement in een maatschappij die gelijke kansen nastreeft.

Universal design is in zijn geheel enkel van toepassing op nieuwbouw en nieuwe landschappen. Maar onderdelen ervan kunnen zeker toegepast worden in beschermde gebouwen en landschappen en permanent opengestelde archeologische sites, meer bepaald voor informatieverstrekking en signalisatie.

Standaardisering en modulering zijn verwant met *Universal design*. Ze zijn belangrijk omdat herkenning onontbeerlijk is bij de aanpak van toegankelijkheid. Voor blinde en slecht ziende personen speelt het geheugen een heel belangrijke rol bij de beleving van een omgeving. Standaardisering is een heel nuttig hulpmiddel omdat het – door de steeds weerkerende zelfde patronen binnen en buiten - bijdraagt tot de positionering in de omgeving. Bovendien herkennen

ook de ziende personen deze gestandaardiseerde patronen en kunnen zij er in de omgang rekening mee houden. Modules dragen bij tot de functionele esthetiek en hebben een gunstige impact op de productieprijs.

Toch zullen in de erfgoedsector individuele oplossingen die streven naar een aanvaardbaar compromis tussen het behoud van erfgoedwaarden en toegankelijkheid, de regel blijven.

4 JURIDISCH KADER

4.1 JURIDISCH KADER MET BETREKKING TOT ONROEREND ERFGOED

De artikels 11 en 12 van de Conventie van Granada van 3 oktober 1985 betreffende het architectonisch erfgoed, die door België op 8 juni 1992 bekrachtigd is, verplichten de ondertekenaars tot het aanpassen van beschermde goederen aan de behoeften van het hedendaagse leven zonder echter de architecturale en historische aard van deze goederen en hun omgeving aan te tasten. Daarom zijn sommige gebouwen of delen van gebouwen met erfgoedwaarde, sommige landschappen of delen ervan en archeologische sites onmogelijk toegankelijk te maken voor alle categorieën van gebruikers.

In de Conventie van Firenze van 20 oktober 2000, met betrekking tot het landschap, die door België eveneens op 28 oktober 2004 geratificeerd is, staan geen expliciete verwijzingen naar toegankelijkheid maar in de inleiding wordt duidelijk verwezen naar de duurzame ontwikkeling die gebaseerd is op een harmonieus evenwicht tussen sociale, economische en milieunoden. Verder is er sprake van de wil om tegemoet te komen aan de wens van de bevolking om te kunnen genieten van kwaliteitsvolle landschappen.

In de Conventie van Valletta van 16 januari 1992, met betrekking tot de bescherming van het archeologisch erfgoed – door België in 2002 ondertekend – is evenmin expliciet sprake van toegankelijkheid. Artikel 5, punt 5 vermeldt dat bij openstelling van archeologische vindplaatsen de nodige voorzieningen voor de opvang van grote aantallen bezoekers moeten getroffen worden zonder het archeologisch en wetenschappelijk karakter van de vindplaatsen en hun om-

geving aan te tasten. Hier heeft men het dus indirect ook over voorzieningen voor mensen met een fysieke beperking.

Het decreet van 3 maart 1976 tot bescherming van monumenten en stads- en dorpsgezichten regelt de bescherming, de instandhouding, het onderhoud en het herstel van in het Nederlandse taalgebied gelegen monumenten en stads- en dorpsgezichten.

Een **monument** is een onroerend goed, werk van de mens of van de natuur of van beide samen, dat van algemeen belang is omwille van zijn artistieke, wetenschappelijke, historische, volkskundige, industrieel-archeologische of andere sociaal-culturele waarde, met inbegrip van de cultuurgoederen die er integrerend deel van uitmaken, inzonderheid de bijhorende uitrusting en de decoratieve elementen.

Een **stads- of dorpsgezicht** is een groepering van één of meer monumenten en/of onroerende goederen met omgevende bestanddelen, zoals onder meer beplantingen, omheiningen, waterlopen, bruggen, wegen, straten en pleinen, die vanwege haar artistieke, wetenschappelijke, historische, volkskundige, industrieel-archeologische of andere sociaal-culturele waarde van algemeen belang is. Een stads- of dorpsgezicht is ook de directe, er onmiddellijk mee verbonden visuele omgeving van een monument, die door haar beeldbepalend karakter de intrinsieke waarde van het monument tot zijn recht doet komen dan wel door haar fysieke eigenschappen de instandhouding en het onderhoud van het monument kan waarborgen.

Het decreet van 16 april 1996 betreffende de landschapszorg, regelt de bescherming van de in het Vlaamse Gewest gelegen landschappen, de instandhouding, het herstel en het beheer van beschermde landschappen, ankerplaatsen en

erfgoedlandschappen en stelt maatregelen vast voor de bevordering van de algemene landschapszorg.

Een **landschap** is een begrensde grondoppervlakte met een geringe dichtheid van bebouwing en een onderlinge samenhang waarvan de verschijningsvorm en de samenhang het resultaat zijn van natuurlijke processen en van maatschappelijke ontwikkelingen.

Een **beschermde landschap** is een landschap dat volgens dit decreet definitief beschermd is.

FIG. 6 Betere toegankelijkheid van beschermde landschappen is niet voor de hand liggend.

Deze bosweg in het beschermd Meerdaalwoud in Oud-Heverlee is niet toegankelijk te maken voor rolstoelgebruikers zonder het uitzicht van het landschap ingrijpend te wijzigen en zonder verlies aan intrinsieke erfgoedwaarden. Uitgestrekte beschermde landschappen kunnen ontsloten worden via bezoekerscentra aan de randen die fungeren als poorten. (© VIOE, foto Kris Vandevorst)

Een **ankerplaats** is een gebied dat behoort tot de meest waardevolle landschappelijke plaatsen, dat een complex van gevarieerde erfgoedelementen is die een geheel of ensemble vormen, dat ideaal-typische kenmerken vertoont vanwege de gaafheid of representativiteit, of ruimtelijk een plaats inneemt die belangrijk is voor de zorg of het herstel van de landschappelijke omgeving.

Een **erfgoedlandschap** is een ankerplaats of deel ervan die volgens de procedures van het decreet van 18 mei 1999 houdende de organisatie van de ruimtelijke ordening of het decreet betreffende de ruimtelijke ordening gecoördineerd op 22 oktober 1996, aangeduid is in de ruimtelijke uitvoeringsplannen of de plannen van aanleg.

Het decreet van 30 juni 1993 houdende bescherming van het archeologisch patrimonium, regelt de bescherming, het behoud, de instandhouding, het herstel en het beheer van het archeologisch patrimonium, evenals de organisatie en de reglementering van de archeologische opgravingen.

Onroerende archeologische monumenten zijn alle niet verplaatsbare archeologische monumenten die ondergronds of aan de oppervlakte of onder water aanwezig zijn.

4.2 HET JURIDISCH KADER MET BETREKKING TOT TOEGANKELIJKHEID

Europa speelt steeds meer een voortrekkersrol op het gebied van toegankelijkheid. De Europese richtlijnen koppelen de zelfstandige mobiliteit aan het gelijkheidsbeginsel voor alle burgers. De Raad van Europa heeft een actieplan 'Personen met een handicap 2006-2015', aangenomen door het comité van ministers op 5 april 2006. Dat actieplan steunt op de ideeën van de Conventie van de Verenigde Naties over de rechten van personen met een handicap van 13 december 2006. Vlaanderen ratificeerde de VN Conventie in april 2009.

Sinds 5 juni 2009 is in Vlaanderen het Besluit van de Vlaamse Regering tot vaststelling van een gewestelijke stedenbouwkundige verordening met betrekking tot toegankelijkheid van toepassing.

Dit besluit is van toepassing op het bouwen, herbouwen, verbouwen of uitbreiden van constructies, of delen ervan, die publiek toegankelijk zijn en waarvoor een stedenbouwkundige vergunning vereist is.

Dit besluit is luidens artikel 2, §2, 3° niet van toepassing op de onroerende erfgoedsector.

Conform artikel 35 van dit besluit maakt het agentschap Ruimte en Erfgoed, dat belast is met de taken van beleidsuitvoering inzake onroerend erfgoed, bij vergunningsplichtige werken die vallen onder de toepassing van artikel 2, §2, 3°, wel in zijn adviezen een afweging tussen de vereisten betreffende de toegankelijkheid enerzijds en de te behouden erfgoedwaarden anderzijds.

5 TOEGANKELIJKHEID VAN ONROEREND ERFGOED

5.1 TOEGANKELIJKHEID IN HET KADER VAN VERGUNNINGS- PLICHTIGE WERKEN AAN ONROEREND ERFGOED

Het is bij vergunningsplichtige werken aan publiek toegankelijke onroerend erfgoed ten zeerste aangewezen om het agentschap Ruimte en Erfgoed vanaf het begin bij het dossier van vergunningsplichtige werken aan beschermd erfgoed te betrekken. Het agentschap moet immers conform artikel 35 van het Besluit van de Vlaamse Regering van 5 juni 2009 tot vaststelling van een gewestelijke stedenbouwkundige verordening betreffende toegankelijkheid, in zijn adviezen de afweging maken betreffende de vereisten van toegankelijkheid en het behoud van de erfgoedwaarden.

FIG. 7 Museum Kusthistories in Middelkerke
Het Museum Kusthistories is gevestigd in het beschermde voormalige Postgebouw van Middelkerke. De nieuwe muuropeningen bevorderen de circulatiemogelijkheden en daardoor de ontsluiting en de toegankelijkheid voor alle gebruikers. (© VIOE, foto Kris Vandevorst)

5.2 TOEGANKELIJKHEID IN HET KADER VAN PROJECTEN WAARVOOR EEN RESTAURATIE- OF LANDSCHAPSPREMIE AANGEVRAAGD WORDT

Conform de restauratiepremie gaan aan een betoelaagde restauratie een bouwhistorische nota, bouwfysische nota, een bestemmingsplan en een verantwoordingsnota vooraf.

Het is aangewezen om in een zo vroeg mogelijk stadium contact op te nemen met het agentschap Ruimte en Erfgoed. Het agentschap moet immers conform artikel 35 van het Besluit van de Vlaamse Regering van 5 juni 2009 tot vaststelling van een gewestelijke stedenbouwkundige verordening betreffende toegankelijkheid, in zijn adviezen de afweging maken betreffende de vereisten van toegankelijkheid en het behoud van de erfgoedwaarden.

Ook kan van bij de aanvang van het dossier tegen vergoeding een toegankelijkheidsbureau ingeschakeld worden.

De bouwhistorische nota is gebaseerd op geschreven en/of iconografische bronnen, op archeologische bevindingen of sporen die nog in het monument te vinden zijn. Bedoeling is dat zo een duidelijke schets ontstaat van de ontwikkeling van het gebouw vanaf zijn ontstaan tot de huidige toestand. Uit de bouwhistorische nota moet blijken wat als kennisdrager waardevol is en dus dient bewaard te worden opdat het gebouw zijn betekenis van beschermd monument maximaal behoudt.

De bouwfysische nota bestaat uit opmetingsplannen, een inventaris en een diagnosenota. Ze hangt nauw samen met de bouwhistorische nota en behandelt de fysische toestand van het gebouw. De nota geeft aan welke onderdelen geconserveerd, gerestaureerd of vervangen moeten worden.

FIG. 8 Abdij Herkenrode
De zolders van het hoevecomplex van de abdij zijn door middel van kooiliften ontsloten en toegankelijk gemaakt. Om de vloerniveaus van de zolders via het hoger vloerniveau van de centraalbouw met elkaar te verbinden moesten bijkomende trappen voorzien worden. Om de zolders ook voor rolstoelgebruikers met elkaar te verbinden, heeft de restauratie-architect platformliften voorzien. De platformliften en trappen zitten verscholen achter een gesloten houten wand die meteen ook dienst doet als borstwering voor het trapbordes. (© VIOE, foto Kris Vandevorst)

FIG. 9 Abdij Herkenrode
Een van twee platformliften op de zolders van het hoevecomplex van de abdij. (© VIOE, foto Kris Vandevorst)

Het bestemmingsplan somt de ingrepen op die nodig zijn om de bestemming te realiseren. De toegankelijkheidsproblematiek wordt dus best behandeld in een rapport dat bij het herbestemmingplan gevoegd wordt, samen met het rapport over de brandveiligheid, de arbeidsbescherming, de nuts- en andere voorzieningen die nodig zijn om de bestemming mogelijk te maken.

De verantwoordingsnota vormt het afwegingskader waarin het bestemmingsplan getoetst wordt aan de resultaten van de bouwhistorische en het bouwfysische nota, met andere woorden aan de 'intrinsieke draagkracht' van het gebouw.

Het is in het kader van de toegankelijkheid ook aangewezen om de gewenste bestemming van een gebouw te toetsen aan de vereiste ingrepen en infrastructuurwerken in de omgeving. Zo is het mogelijk dat de gewenste bestemming en de toegankelijkheidsmaatregelen goed verenigbaar zijn met de 'draagkracht' van het beschermd gebouw maar onverenigbaar met de intrinsieke waarden van de omgeving.

Voor de ontsluiting en de toegankelijkheid in het kader van het gelijke kansenbeleid van als monument beschermde, permanent opengestelde tuinen en parken geldt dezelfde aanpak als voor de beschermde gebouwen. Ook hier dienen ontsluiting en betere toegankelijkheid getoetst te worden aan de waarden die aan basis van de bescherming liggen.

Toegankelijkheid als onderdeel van ontsluiting van beschermde landschappen en erfgoedlandschappen komt aan bod in de landschapsbeheersplannen. Hierbij worden de gewenste voorzieningen voor toegankelijkheid getoetst aan de erfgoedwaarden. Het is ook hier aangewezen om de toegankelijkheid in een vroeg stadium van de opmaak mee te nemen.

Toegankelijkheid van bovengrondse, permanent opengestelde archeologische sites zoals de abdij Ten Duinen in Koksijde of de burchtrüine van Lanaken is te vergelijken met deze van permanent opengestelde gebouwen met erfgoedwaarde of beschermde parken en tuinen.

FIG. 10 Abdij Ten Duinen in Koksijde

Archeologische sites zijn door de hoogteverschillen in de opgravingsniveau's, dorpels en drempels moeilijk toegankelijk te maken voor rolstoelgebruikers. Mobiele hellingbanen bieden hier oplossingen. (© VIOE, foto Kris Vandevorst)

5.3 ONTSLUITING EN TOEGANKELIJKHEID VAN GEBOUWEN MET ERFGOEDWAARDE EN AANSLUITENDE NIEUWBOUW

Zoals in de inleiding gesteld, is het niet voor de hand liggend om gebouwen met erfgoedwaarde aan te passen aan de eisen van de toegankelijkheid in het kader van het gelijkkansenbeleid.

Een verantwoorde ontsluiting en een betere toegankelijkheid gaan hand in hand. Totale ontsluiting en integrale toegankelijkheid zijn echter niet realiseerbaar in erfgoed sites zonder afbreuk te doen aan de integriteit ervan. Men moet dus voor ieder individueel erfgoedobject nagaan welke mogelijkheden van

FIG. II Kunstencentrum Vooruit in Gent

De rolstoellift die de 3de verdieping met de 4de verdieping verbindt, maakt de Domzaal toegankelijk voor personen die voorheen door medewerkers via de trap naar de 4de verdieping gedragen moesten worden. Dat was bijzonder oncomfortabel en stigmatiserend. De rolstoellift is een goederenlift zonder liftput of liftzolder die enkel de zoldering/vloer tussen beide verdiepingen perforereert. (© VIOE, foto Kris Vandevorst)

ontsluiting en toegankelijkheid voorhanden zijn en aanvaarden dat het soms beter voor onroerend erfgoed is om het niet fysiek maar virtueel te ontsluiten en toegankelijk te maken.

De horizontale en de verticale beweging in gebouwen verdient alle aandacht. Aandacht voor de horizontale beweging verhindert dat er vermijdbare obstakels op het traject van de gebruiker opduiken. Aandacht voor de verticale beweging leidt tot een logisch gebruik van het gebouwde erfgoed. Door vanuit een bescheiden programma publiek toegankelijke lokalen en sanitair op de gelijkvloerse verdieping onder te brengen verhindert men zware ingrepen op de verdiepingen. Wanneer men toch een kooilift wil voorzien, dan plaatst men deze best op een plaats waar zij de erfgoedwaarden op de verschillende verdiepingen zo min mogelijk in het gedrang brengt en toch voldoet aan de minimum voorwaarden van bereikbaarheid en bruikbaarheid.

5.3.1 Ontsluiting en toegankelijkheid van nieuwbouw bij bouwkundig erfgoed

Nieuwbouw bij onroerend erfgoed moet voldoen aan de federale wetgeving en aan het besluit van de Vlaamse Regering van 5 juni 2009 tot vaststelling van een gewestelijke stedenbouwkundige verordening betreffende toegankelijkheid. Paragraaf 2 van artikel 2 van het besluit van 5 juni 2009 is niet van toepassing.

Een ketting is zo sterk als zijn zwakste schakel. De vloeiende horizontale beweging is hier het belangrijkste aandachtspunt. In de erfgoedzorg staat nieuwbouw niet op zichzelf. Wanneer nieuwbouw aan een gebouw met erfgoedwaarde toegevoegd wordt, dient bijzondere aandacht te gaan naar de afstemming van de nieuwbouwpassen op de bestaande vloerpassen in het gebouw zodat geen ongewenste

en storende hellende vlakken of treden nodig zijn om de hoogteverschillen tussen beide vloerpassen op te vangen.

Ook de verticale beweging vergt de nodige aandacht. Liftten die ook de verdiepingen van het gebouw met erfgoedwaarde bedienen, worden vanzelfsprekend bij voorkeur in nieuwbouwprojecten geïntegreerd.

Laagdrempeligheid begint bij de toegang. Bij nieuwbouw moet de pas van de toegang op de relevante historische buitenpas of het bestaande maaiveld van de historische omgeving afgestemd worden zonder trappen of drempels die hoger zijn dan 2 cm.

Nieuwbouwprojecten moeten vooral ook inspelen op de bijzondere noden van slechtziende en blinde bezoekers. Hindernisvrije looproutes en logisch aangebrachte gids- of geleidelijnen en een aangepast contrastrijk kleurenpallet dragen in belangrijke mate bij tot het comfort en veiligheidsgevoel van deze gebruikersgroep.

Informatie moet op een goed zichtbare hoogte aangebracht worden, in voldoende contrastrijke kleuren en voldoende groot ... in kleine rechte letters! Hoofdletters zijn veel moeilijker van elkaar te onderscheiden en dus minder goed leesbaar voor slechtzienden. Ook reflecties op blinkende en verwarrende schaduwen achter doorschijnende informatiedragers verminderen aanzienlijk de leesbaarheid. Vlot en goed leesbare informatie komt iedereen ten goede.

Ook voor slechthorende en dove personen moeten de nodige voorzieningen getroffen worden. Informatie die via luidsprekers verspreid wordt, moet eveneens visueel aanwezig zijn.

5.3.2 Ontsluiting en toegankelijkheid van gebouwen met erfgoedwaarde

De uitdaging voor beheerders, ontwerpers, erfgoedconsulenten en andere actoren uit de erfgoedsector bestaat erin om een zo ruim mogelijke toegankelijkheid voor de diverse groepen van gebruikers en bezoekers te realiseren, rekening houdend met de integriteit en de erfgoedwaarden van het gebouw.

Een goed ontsloten en toegankelijk gebouw met erfgoedwaarde begint bij de laagdrempelige toegang voor alle gebruikers. Dat creativiteit tot verrassend eenvoudige oplossingen kan leiden bewijst de 'trappenpartij' bij het westportaal van de Sint-Martinusbasiliek van Halle in Vlaams-Brabant, waar de trappenpartij veel weg heeft van een kort hellend vlak met optreden van 2 cm en zacht hellende aantreden. Het Museum Kusthistories in het oude Postgebouw van Middelkerke heeft een goed geïntegreerd hellend vlak van het trottoir naar de toegang. Meer informatie vindt u bij hellingbanen en plateauliften.

In gebouwen met erfgoedwaarde zal de vrije doorgangsbreedte voor rolstoelen in de gangen niet overal de vereiste 150 cm bedragen zodat het niet altijd mogelijk zal zijn om met een rolstoel rechtsomkeer te maken. Ook voldoen de deuropeningen niet steeds aan de norm van 90 cm. Nochtans hebben deuren in oude panden vaak een opening van meer dan 80 cm. Dat is toch nog wat krap bemeten voor elektrische rolstoelen die tot 75 cm breed zijn. Een discrete wegneembare bescherming van de historische deuren en deurlijsten is hier aangewezen. Gangen en kamers met historische deuropeningen van minder dan 90 cm bieden enkel toegankelijkheid voor smalle en kinderrolstoelen.

FIG. 12 Kunstencentrum Vooruit in Gent

De Theaterzaal is op twee niveaus toegankelijk gemaakt voor rolstoelgebruikers. De toegankelijkheid is verzekerd door een discrete hellingbaan en negen tijdelijk wegneembare zetels. (© VIOE, foto Kris Vandevorst)

Volgens de wetgeving moet er tussen deurkrukken en nevengelegen wanden of objecten zoals kasten, een vrije opstelruimte van minstens 50 cm zijn om binnendeuren van uit een rolstoel te kunnen openmaken. Dergelijke deuren laat men tijdens openingsuren beter gewoon open staan. Ook zware binnen- of buitendeuren en deuren met moeilijk hanteerbare oude deurklinken laat men tijdens de openingsuren beter open staan. Dat klein beetje speciale aandacht van de beheerders bevordert aanzienlijk de toegankelijkheid.

In het kader van de ontsluiting van waardevolle interieurs is het nodig om fragiele, historische vloeren te beschermen tegen overmatige betreding. Op steeds meer plaatsen krijgen bezoekers vilten overschoenen ter beschikking om slijtage

van waardevolle vloeren tegen te gaan. Om de schade door bijvoorbeeld wielen van rolstoelen en kinderwagens of van naaldhakken te beperken is men verplicht om wegneembare lopers te leggen. Het spreekt voor zich dat deze lopers zich bovendien inpassen in het historisch kader. Lopers moeten voldoende zwaar zijn zodat rolstoelen er gemakkelijk op kunnen draaien. Daarbij moet men erop toezien dat de onderkant van de loper niet schadelijk is voor de waardevolle vloeren die men wil beschermen.

5.4 ONTSLUITING EN TOEGANKELIJKHEID VAN BESCHERMDE EN ERFGOEDLANDSCHAPPEN

Beschermde landschappen en erfgoedlandschappen kunnen erg uitgestrekt zijn zoals het Zwin in Knokke of de Kalmthoutse Heide in de Noorderkempen, of eerder een beperkte oppervlakte tellen zoals tal van beschermde stadsparken. Landschappen kunnen grootschalig en kleinschalig of gecombineerd ontsloten worden. Hetzelfde geldt voor de toegankelijkheid.

Grootschalige toegankelijkheid via de aanleg van een gebruiksvriendelijke weginfrastructuur voor alle gebruikers, kan de eigenheid van die landschappen zelf aantasten. Smalle voetwegen, holle wegen, karrensporen, onverharde, steile of natte wegen of wegen in los zand maken integraal deel uit van beschermde landschappen. Geen van alle beantwoorden zij aan de eisen van toegankelijkheid. De grootschalige aanleg van toegankelijke wegen in uitgestrekte beschermde landschappen en erfgoedlandschappen is bovendien niet haalbaar.

Kleinschalige puntsgewijze ontsluiting op strategisch ingeplante locaties is wel mogelijk en haalbaar in landschappen. Het zijn plaatsen in het landschap waar aangepast zitmeubilair op een aangepaste verharding gecombineerd wordt met voor iedereen toegankelijke informatie. De locatie en aard van deze kleinschalige ontsluiting kunnen in het landschapsbeheersplan opgenomen worden en

maken deel uit van de educatieve en toeristische ontsluiting. De richtlijnen in het Vademecum integrale toegankelijkheid van parken kunnen hierbij richtinggevend zijn, voor zover ze zich naadloos inpassen in het landschap en zonder blijvende littekens uit het landschap verwijderd kunnen worden. Het gebruik van traditionele materialen uit de erfgoedzorg is ook hier aangeraden.

FIG. 13 Waterbrucht Pieterse-heim in Lanaken

De als monument beschermde waterburcht is één van de vijf toegangspoorten en informatiepunten van het 5000 ha groot landschap van het Nationaal Park Hoge Kempen. (© VIOE, foto Kris Vandevorst)

FIG. 14 Begijnhof van Diest
Deze vossenkopjes zijn decennia lang stevig in rijen blijven liggen met niet te brede, goed gevulde voegen in en tussen de rijen. Daardoor liggen zij nog steeds goed vlak en zijn ze behoorlijk goed betreedbaar en berijdbaar voor mensen die moeilijk te been zijn of zich in een rolstoel verplaatsen. (© VIOE, foto Kris Vandevorst)

FIG. 15 Begijnhof van Diest
Straatstenen worden na wegenwerken dikwijls onoordeelkundig en slordig herplaatst zonder de rijen en voegbreedte te respecteren. De vossenkopjes worden zo moeilijk betreedbaar en los gewrikt door wagens en te zwaar verkeer, waardoor ze gaan wankelen en worden uitgereden. (© VIOE, foto Kris Vandevorst)

FIG. 16 Begijnhof van Diest
Straatstenen die in fijn porfiergrind geplaatst worden, liggen vaster dan in straatzand. Toch moeten de voegen in en tussen rijen met kasseien in het algemeen en met kleine gepolijste vossenkopjes in het bijzonder smal zijn omdat de stenen dan stabielere liggen, niet de indruk geven in de porfiergrint te zwemmen en vooral minder hobbelig zijn, hetgeen de betreedbaarheid ten goede komt. (© VIOE, foto Kris Vandevorst)

5.5 ONTSLUITING EN TOEGANKELIJKHEID VAN ARCHEOLOGISCHE SITES

Ontsluiting en toegankelijkheid van archeologische sites is enkel mogelijk op permanent blootgelegde, geconserveerde locaties zoals abdijen, burchten, enz ... In feite verloopt het proces van ontsluiting en toegankelijkheid van archeologische sites zoals dat van gebouwen met erfgoedwaarde, historische parken en tuinen en de publieke open ruimte. Belangrijke aandachtspunten vormen de hoogteverschillen tussen de blootgelegde archeologische lagen en het ontbreken van comfortabele verhardingen.

6 VOORZIENINGEN VOOR BEZOEKERS EN GEBRUIKERS IN ONROEREND ERFGOEDSITES

Omdat zij in een tijd tot stand gekomen zijn waarin toegankelijkheid nog niet aan de orde was, zijn onroerend erfgoed sites uit zichzelf zelden toegankelijk voor iedere individuele gebruiker of bezoeker. Zoals eerder gezegd kunnen tal van erfgoed sites niet toegankelijk gemaakt worden omdat de integriteit van het gebouw of de site dit niet toelaat. In erfgoed sites met voldoende draagkracht kunnen echter wel specifieke voorzieningen met betrekking tot toegankelijkheid aangebracht worden.

6.1 VOORZIENINGEN VOOR BEZOEKERS EN GEBRUIKERS MET EEN MOTORISCHE BEPERKING

De meest herkenbare groep zijn de personen met een motorische beperking. Mensen die moeilijk zelfstandig kunnen lopen vormen hier de grootste groep. Er zijn rolstoelgebruikers die hun rolstoel zelf voortbewegen en personen met een gemotoriseerde rolstoel. Toegankelijkheid is nog steeds sterk gericht op de comfortabele en autonome bewegingsvrijheid van rolstoelgebruikers.

6.1.1 Voorzieningen voor bezoekers en gebruikers in een rolstoel

Hellingbanen

Hellingbanen dienen om rolstoelgebruikers hoogteverschillen te helpen overbruggen. Zij vallen zowel buiten als binnen erg op en vragen dus bijzondere aandacht. Ze kunnen vast en permanent of wegneembaar zijn. Wegneembare hellingbanen zijn ook permanent aanwezig maar bieden het voordeel dat zij in uitzonderlijke gevallen kunnen weggenomen worden. Hellingbanen moeten voldoen aan het besluit van de Vlaamse Regering van 5 juni 2009 tot vaststelling

van een gewestelijke stedenbouwkundige verordening inzake toegankelijkheid. Toch blijven in samenspraak met de toegankelijkheidssector lichte afwijkingen op de voorschriften van het besluit mogelijk.

Vaste hellingbanen zijn vanuit stabiliteitsredenen meer geschikt om grote hoogteverschillen op te vangen. Ze laten zich in de regel qua materiaal en afwerking ook goed integreren in onroerend erfgoed. Vaste hellingbanen moeten met dezelfde zorg behandeld worden als het onroerend erfgoed.

FIG. 17 Museum Kusthistorie in Middelkerke

Hellingbanen laten rolstoelgebruikers toe om autonoom hoogteverschillen te overwinnen. De hellingbaan naar de ingang van het beschermd gebouw is ook voorzien van een trap met leuning voor personen die slecht te been zijn. De hellingbaan is opgebouwd uit blauwe hardsteen zoals de plint van het voormalig Postgebouw. De tegels zijn dezelfde als de trottoirtegels. (© VIOE, foto Kris Vandevorst)

Het inschakelen van traditionele beroepen uit de onroerende erfgoedsector en het gebruik van traditionele materialen als natuur- en baksteen, giet- en smeedijzer voor hellingbanen en leuningen bieden een bijzondere meerwaarde want ze helpen traditioneel vakmanschap in stand te houden.

Toch kan het om kunsthistorische redenen aangewezen zijn om bijgevels met hoge architecturale waarde - waar imposante trappenpartijen en plinten onverbreekbaar deel uitmaken van het architecturale concept - wegneembare hellingbanen

FIG. 18 Museum Rockoxhuis in Antwerpen

De mobiele hellingbaan verbindt de binnenplaats met de binnentuin. Mobiele hellingbanen zijn even bruikbaar als vaste hellingbanen. Ze hebben door het materiaalgebruik een grote visuele impact, maar laten geen sporen na bij het wegnemen. (© VIOE, foto Kris Vandevorst)

te voorzien om de grote hoogteverschillen op te vangen. Wegneembare hellingbanen worden enkel in uitzonderlijke gevallen verwijderd.

In de onroerend erfgoedzorg gaat per definitie veel aandacht naar de kwaliteit en de afwerking van materialen. Daarom is kwaliteitsvol, discreet, hoogwaardig, duurzaam, gebruiksvriendelijk, eigentijds, gemoduleerd en gestandaardiseerd design aangewezen voor geslaagde mobiele/wegneembare en betaalbare hellingbanen.

Wegneembare hellingbanen lenen zich uitstekend voor het overbruggen van kleine hoogteverschillen waar vaste hellingbanen om erfgoedredenen niet aangewezen zijn.

FIG. 19 Kunstencentrum Vooruit in Gent
De kooilift is ingebouwd in de centrale traphal en bedient tot en met de derde verdieping.
(© VIOE, foto Kris Vandevorst)

Liften

Binnen- en buitenliften bieden oplossingen om grotere hoogteverschillen voor bezoekers of gebruikers op comfortabele manier te overbruggen.

Kooiliften

Kooiliften van het type 2 zoals omschreven in de verordening EN81-70, hebben binnenmaten van minstens 110 cm bij 140 cm (beter is 160 cm). De automatische liftdeuren hebben minstens een breedte van 90 cm. Voor de lift is een vrije en vlakke draairuimte van 150 cm bij 150 cm noodzakelijk. Deze drie richtlijnen zijn bedoeld voor het gebruikscomfort van rolstoelgebruikers. Omdat kooiliften een zware impact hebben op gebouwen met erfgoedwaarde worden zij steeds aangebracht op plaatsen waar de erfgoedwaarden dit toelaten.

Trapliften

Trapliften worden vervaardigd voor rechte trappen of draaitrappen, zowel voor binnen als buiten. Zij kunnen meerdere verdiepingen bedienen. Trapliften hebben een eigen stoel waarop de gebruiker op een veilige manier plaats kan nemen en volgen via een geleidesysteem de trap. Trapliften zijn ontworpen voor mensen die slecht te been zijn. Zij worden door de gebruiker zelf bediend. Hoewel zij in publiek toegankelijke gebouwen door de toegankelijkheidssector ontraden worden, kunnen zij in gebouwen met erfgoedwaarde uitzonderlijk een aanvaardbaar alternatief voor kooiliften zijn. Trapliften worden ook bij voorkeur op een voor het onroerend erfgoed niet-destructieve en omkeerbare wijze aangebracht. Trapliften worden echter als zeer stigmatiserend ervaren.

FIG. 20 Leopoldkazerne in Gent

In de kazerne heeft plaatsgebrek voor een hellingbaan geleid tot de constructie van een platformlift die het aanzienlijk hoogteverschil tussen de twee niveaus overbrugt. (© VIOE, foto Kris Vandevorst)

Platformliften

Platformliften gaan recht omhoog tot ca. 150 cm en staan al dan niet in een afgesloten koker. Zij kunnen zowel binnen als buiten geplaatst worden. Platformliften zijn enkel geschikt voor rolstoelgebruikers. Het platform telt extra voorzieningen voor de beveiliging van de rolstoelgebruiker. Platformliften worden eveneens door de gebruiker zelf gestuurd. Platformliften kunnen op een niet-destructieve, omkeerbare wijze geplaatst worden. Er bestaan ook eenvoudig verplaatsbare platformliften. Platformliften zijn er in elektrische en hydraulische uitvoeringen. De voorkeur gaat naar elektrische platformliften want lekkende hydraulische olie kan ongemerkt onherstelbare vlekken op vloeren van historische interieurs nalaten.

FIG. 21 Parkabdij in Heverlee

Wanneer het hoogteverschil tussen twee vloerniveaus te groot is, zijn hellingbanen met een correcte hellingshoek binnen onmogelijk toe te passen. Deze plateaulift in een van salons van de abdij kan zonder blijvende schade verwijderd worden, omdat zij op een geplooid stalen plaat gemonteerd is die op de traptreden rust. (© VIOE, foto Hans Denis)

Plateauliften

Plateauliften lopen net als trapliften langs rechte of draaitrappen, zowel binnen als buiten. Zij kunnen net als trapliften meerdere verdiepingen bedienen. Er zijn uitvoeringen voor binnen en buiten. Plateauliften zijn enkel geschikt voor rolstoelgebruikers. Het plateau telt extra voorzieningen voor de beveiliging van de rolstoelgebruiker. Plateauliften worden eveneens door de gebruiker zelf bediend. Plateauliften kunnen ook op een niet-destructieve omkeerbare wijze geplaatst worden. Er bestaan zelfs eenvoudig verplaatsbare plateauliften.

FIG. 22 Begijnhof van Lier

Trapleuningen helpen mensen die slecht te been zijn autonoom trappen te bestijgen en af te dalen. Daarom moeten er steeds leuningen aan beide kanten van de trap geplaatst worden. Deze plaatsing laat toe dat ook linkshandige mensen de trapleuningen kunnen gebruiken. De historisch smeedijzeren trapleuningen aan de begijnhofkerk beantwoorden niet helemaal aan de eisen van een integrale toegankelijkheid, maar ze zijn wel heel bruikbaar. (© VIOE, foto Kris Vandevorst)

6.1.2 Voorzieningen voor bezoekers en gebruikers die slecht te been zijn

De veronderstelling ‘*Wat goed is voor rolstoelgebruikers is zeker ook goed voor de mensen die slecht te been zijn*’ blijkt een misvatting. Hellingbanen zijn een zegen voor rolstoelgebruikers maar een hel voor mensen die slecht te been zijn. Zelfs de laagste hellinggraad is al erg vermoeiend voor hun voeten, benen en heupen.

Mensen die moeilijk kunnen lopen, zijn vooral gebaat bij niet te steile trappen zonder neuzen en een stevige omgrijpbare leuning die minstens 40 cm doorloopt na de laatste trede. De omkleembaarheid van leuningen is primordiaal omdat het mensen toelaat zich eraan op te trekken.

Ook hier kan het gebruik van traditionele materialen als hout, staal, smeedijzer, brons of messing bijdragen tot de inpassing in het historische kader van de erfgoedsite.

6.2 VOORZIENINGEN VOOR BEZOEKERS EN GEBRUIKERS MET ZICHTBEPERKENDE OOGAANDOENINGEN EN BLINDEN

Minstens één persoon op honderd is minder zwaar tot zwaar slechtziend en ongeveer één op duizend is blind.

De groep van bezoekers en gebruikers met zichtbeperkende oogaandoeningen bestaat uit personen die lijden aan koker- of tunnelzicht, vlekkenzicht of wazig zicht. Wij mogen ook de vormen van kleurenblindheid niet vergeten die bij 1 op 25 mannen en bij 1 op 250 vrouwen voorkomt. Verder zijn er lichtschuwheid en nachtblindheid. Oogaandoeningen treden vaak op latere leeftijd op: meer dan 65 percent van de mensen met een visuele handicap zijn ouder dan 65. Omdat een steeds grotere groep van mensen een hoge leeftijd bereikt, komen deze kwalen steeds meer voor.

Mensen met vormen van koker- of tunnelzicht of van wazig zicht zien wél vrij duidelijk details, maar ze zien ze als afzonderlijke delen en kunnen zich geen beeld van het geheel vormen. Mensen met een vlekkenzicht kunnen zowel donkere als mistige, lichte vlekken centraal of perifeer zien.

FIG. 23 Landcommanderij Alden Biesen
Volumemaquettes zijn een welkom hulpmiddel om slechtziende en blinde mensen een ruimtelijk beeld te laten vormen van een object of een site. (© VIOE, foto Kris Vandevorst)

FIG. 24 Landcommanderij Alden Biesen
Brailleschrift geeft uitleg over de onderdelen van de volumemaquette van de site. Braille is voor blindgeborenen het geschreven communicatiemiddel bij uitstek, maar de grote groep van laatblinden en slechtzienden zijn er niet mee gebaat omdat zij het op latere leeftijd niet meer aanleren. Interactieve audio-ondersteuning, waarbij het betaste object becommentarieerd wordt, biedt hier een oplossing. Dat is de idee achter de erfgoedconsole (hoofdstuk 7). (© VIOE, foto Kris Vandevorst)

De groep van bezoekers en gebruikers die blind zijn bestaat uit personen die, na de beste optische correctie met bril of lenzen, een gezichtsscherpte hebben van minder dan $1/10$ met beide ogen. Dat wil zeggen dat deze mensen slechts op 1 meter afstand waarnemen wat anderen op 10 meter zien. Blind is men ook wanneer het gezichtsveld ten hoogste 20 graden bedraagt. Bij goed ziende personen is het gezichtsveld ongeveer 180 graden.

Er zijn blinden die helemaal niets waarnemen: zelfs geen verschil tussen licht en donker, soms zelfs geen donker.

Blindgeborenen hebben geen visueel geheugen om naar terug te grijpen. Elke voorstelling van kleur, ruimte en perspectief is vrijwel uitgesloten. Zij kunnen hun waarneming baseren op een doorgedreven haptische waarneming via de tastzin, aangevuld door andere compenserende zintuigen als de reukzin en het gehoor. Muurschilderingen, schilderijen of tekeningen zijn voor blindgeborenen onmogelijk via de tastzin waar te nemen.

Laatblinden kunnen, afhankelijk van de leeftijd waarop ze (volledig) blind geworden zijn, nog steunen op hun visueel geheugen. Sommigen kunnen zich zelfs na tientallen jaren nog alles haarscherp voor de geest halen. Het visueel geheugen kan echter ook na een tijdje vervagen om vervolgens helemaal te verdwijnen. Laatblinden hebben een betere voorstelling van ruimte, perspectief en kleur. Gepaste informatie over wat er te zien is, kan helpen om van meet af aan het visueel geheugen te verlevendigen. Laatblinden zijn vaak minder goed getraind in haptische waarneming dan blindgeborenen.

Blindgeborenen en laatblinden hebben bijgevolg nood aan informatie, aangepast aan hun specifieke vorm van blindheid.

Wanneer mensen niet goed zien, zetten ze alle nuttige zintuigen in die het gevoel van herkenning, veiligheid en richting versterken. Voor bezoekers met zichtbeperkende oogandoeningen zijn tactiele signalen die ze via hun voeten en de lange verplaatsingsstok opvangen, heel belangrijk. Ze zorgen bij herkenning voor een veilig gevoel en helpen richting geven. Gids- en geleidelijnen bewijzen hier goede diensten.

Er wordt een onderscheid gemaakt tussen natuurlijke lijnen of gidslijnen en kunstmatige lijnen of geleidelijnen. Gidslijnen zijn lijnvormige terreinelementen buiten of binnen die op grondniveau voelbaar zijn zoals gevelwanden, trottoirbanden, goten, maar ook binnenmuren in gangen. Het spreekt vanzelf dat deze gidslijnen obstakelvrij moeten zijn en blijven. Gidslijnen zijn bij voorkeur recht en haaks op elkaar ingeplant. Ze zijn bij voorkeur ononderbroken en volgen een route volgens de meest eenvoudige lijn met zo min mogelijk conflictpunten. Waar natuurlijke gidslijnen ontbreken, kunnen geleidelijnen aangebracht worden zoals beschreven in artikel 13 van het besluit van de Vlaamse regering van 5 juni 2009 over toegankelijkheid.

6.3 VOORZIENINGEN VOOR DOVE EN SLECHTHORENDE BEZOEKERS EN GEBRUIKERS

Doof worden kan langzaam gaan (laatdoof) of van het ene op het andere moment (plotsdoof). Deze mensen zijn meestal na de taalontwikkeling doof geworden. Dat betekent dat zij doof zijn geworden nadat hun taalverwerving voltooid was. Ze zijn opgegroeid in de horende wereld, en hebben dus een horende achtergrond. Je kunt aan de spraak van deze personen vaak niet horen dat zij doof zijn.

Hoorapparaten versterken niet alleen het geluid van de bron waar men naar luistert maar ook de storende bijgeluiden en het achtergrondlawaai. Zelfs het

geluid uit gerichte luidsprekers is door de storende omgevingsgeluiden vaak moeilijk te verstaan.

Mensen met een hoorapparaat met een spoel zijn daarom zeer gebaat met een ringleiding. Een ringleiding bestaat uit een ringleidingversterker en een draadlus. De draadlus wordt langs de plint of langs het plafond geplaatst. De ringleiding wordt meestal gekoppeld aan de geluidsinstallatie. Binnen de ring ontstaat een magnetisch veld dat signalen in de ruimte stuurt. Een hoorapparaat met een spoel vangt de signalen in het magnetisch veld op en zet ze om in zuivere geluidssignalen. De storende bijgeluiden worden daarbij niet versterkt. Slechthorende mensen zonder hoorapparaat kunnen geen gebruik maken van de ringleiding.

Ringleidingen zouden moeten deel uitmaken van de standaard voorzieningen bij restauraties van beschermde gebouwen en gebouwen met erfgoedwaarde die bestemd zijn voor een luisterend publiek zoals erfgoedgebouwen voor de eredienst, theaters, congrescentra, ...

FIG. 25 Ringleidingen
Ringleidingen zorgen ervoor dat mensen met een hoorapparaat met draadspoel via instelling op de T-stand, draadloos het geluid van bijvoorbeeld een kerk, een concert-, conferentie- of vergaderzaal zuiver kunnen beluisteren zonder versterking van de storende bijgeluiden.

Doven en slechthorenden vangen informatie vooral via de ogen op. In vele gevallen zijn zij aangewezen op het mondbeeld van de spreker om te verstaan wat er gezegd wordt. Bij afwezigheid van gebarentaal is het mondbeeld voor doven en slechthorenden heel belangrijk om de boodschap duidelijk te begrijpen, om een gesprek te kunnen volgen.

De sfeervolle binnenverlichting van gebouwen is meestal ingegeven door in hoofdzaak esthetische overwegingen. Zij houdt niet altijd rekening met de nood aan een egale verlichting die doven en slechthorenden nodig hebben om het mondbeeld van sprekers te kunnen lezen. Het goed zichtbaar maken van het mondbeeld door het aanbrengen van een functionele lichtbron dicht bij de spreker, is een kleine moeite maar een belangrijk stap in de goede richting.

In eerste instantie lijkt de spraak naar tekst technologie een briljant idee: voorzie de slechthorenden en doven van een tekstuele weergave van wat ze horen en ze zullen gesprekken beter kunnen volgen. Maar in de praktijk is dit tot op heden nog niet goed te realiseren. Automatische spraakherkenners werken niet helemaal zoals een ondertiteling die bij een film voorzien is. Het duurt vaak een paar seconden voor de spraak naar tekst is omgezet waardoor de tekst nog steeds achterloopt op het geluid. Automatische spraakherkenners maken ook nog steeds veel fouten. Uit die tekst met fouten moet de lezer de correcte boodschap zien te halen. Maar de technologie gaat er snel op vooruit.

Het klinkt allicht verrassend, maar doofgeboren mensen kennen het Nederlands slechts als tweede taal. Hun eerste taal is de gebarentaal. Vlot Nederlands lezen is dus niet zo evident! Daarom lopen doven in de huidige informatiemaatschappij dikwijls een informatieachterstand op. Informatie moet dus in een eenvoudig taalgebruik gebracht worden.

Uit onderzoek blijkt dat juist oudere slechthorenden meer moeite hebben met het gebruik van ondertiteling omdat zij minder informatie tegelijk kunnen verwerken. Automatische spraakherkenning staat nog in de kinderschoenen, maar er zit toekomst in. Naar mate automatische spraakherkenners sneller en nauwkeuriger werken en de gebruikers meer vertrouwd met het systeem zullen zijn, zal het comfort toenemen.

FIG. 26 Kunstencentrum Vooruit in Gent

In geval van brand worden de liften buiten gebruik gesteld en moeten ook rolstoelgebruikers en de personen die slecht te been zijn, snel en efficiënt geëvacueerd kunnen worden. Daarom heeft het Kunstencentrum Vooruit sets van brancards en lichtgewicht rolstoelen aangekocht die verspreid over het gebouw opgesteld staan en door opgeleide teams bediend worden. (© VIOE, foto Kris Vandevorst)

7 EEN PRAKTISCHE SUGGESTIE DIE KAN BIJDAGEN TOT DE ONTSLUITING EN BETERE TOEGANKELIJKHEID VAN ERFGOEDSITES: TOEGANKELIJKE CONSOLETAfels VOOR ERFGOEDONTSLUITING

De toegankelijke consoletafels voor erfgoedontsluiting hebben meer te bieden dan alleen een volumemaquette van het object dat men bezoekt. Ze tonen tevens een of meerdere plattegronden in reliëf met daarop correct gepositioneerde, vlot hanteerbare tuimelschakelaars die ingesproken informatie over de aanwezige wetens- en bezienswaardigheden verschaffen. Ze bieden eveneens vlot leesbare informatie over het gebouw en zijn bezienswaardigheden.

Sleutelbegrippen bij het ontwerpen van toegankelijke consoletafels voor erfgoedontsluiting zijn standaardisering en modulering omdat herkenning belangrijk is bij de aanpak van de toegankelijkheid voor iedereen. De principes van *Universal Design* en inpasbaarheid en omkeerbaarheid zijn erop van toepassing. De consoletafels herbergen alle visuele, auditieve en tactiele voorzieningen die de ontsluiting van een gebouw met erfgoedwaarde voor alle gebruikers mogelijk maakt.

8 DE WEBSITE VAN TOEGANKELIJK VLAANDEREN

Mensen willen graag vooraf weten in welke mate gebouwen met erfgoedwaarde, beschermde landschappen, erfgoedlandschappen en archeologische sites toegankelijk zijn en welke voorzieningen aanwezig zijn zodat zij niet voor onaangename verrassingen komen te staan wanneer zij ter plekke aangekomen zijn. Een aanduiding van de mate van toegankelijkheid en van de voorzieningen van het publiek toegankelijk onroerend erfgoed op de website van Toegankelijk Vlaanderen biedt hier een oplossing.

Ook de trajecten van het gemeenschappelijke en toegankelijke vervoer kunnen aangekondigd worden op de website van Toegankelijk Vlaanderen.

FIG. 27 Fort Napoleon in Oostende

Het is heel vervelend om ter plaatse vast te stellen dat het beschermd monument dat je wil bezoeken, niet toegankelijk is. Op de website www.toevla.be van Toegankelijk Vlaanderen vind je ook informatie over de toegankelijkheid van beschermd erfgoed, zoals het Fort Napoleon in Oostende. (© VIOE, foto Kris Vandevorst)

9 ADVIESVERLENING EN AANBEVELINGEN VANUIT DE TOEGANKELIJKHEIDSSECTOR

9.1 VLAAMS EXPERTISECENTRUM TOEGANKELIJKHEID, ENTER VZW

ENTER vzw bouwt aan een daadkrachtig en coherent Vlaams toegankelijkheidsbeleid. Als structurele partner van Gelijke Kansen in Vlaanderen heeft ENTER vzw een belangrijke beleidsondersteunende rol om toegankelijkheid een plaats te geven in alle beleidsdomeinen. ENTER vzw heeft in Vlaanderen op inhoudelijk-technisch vlak een coördinerende rol in het middenveld en dit in functie van Vlaamse initiatieven. De vzw zorgt voor afstemming en overleg tussen de adviesbureaus toegankelijkheid. ENTER vzw brengt de toegankelijkheid in de verschillende sectoren in kaart en evalueert. De vzw houdt in Vlaanderen de vinger aan de pols en ontwikkelt nieuwe toegankelijkheidsconcepten. Via een stevig internationaal netwerk volgt het de ontwikkelingen in het buitenland op de voet. Opdrachten via de basissubsidie van Gelijke Kansen in Vlaanderen zijn gratis. Voor opdrachten die buiten de basiswerking vallen en die een advies of project op maat vereisen, wordt een bijdrage gevraagd.

9.2 PROVINCIALE TOEGANKELIJKHEIDSBUREAUS

Er zijn 5 provinciale toegankelijkheidsbureaus in Vlaanderen. Zij hebben vooral een adviserende rol. Zij begeleiden en sensibiliseren lokale besturen. Zij meten toegankelijkheid, geven toegankelijkheidsadviezen op maat aan architecten, ontwerpers en bouwheren omdat regels en richtlijnen niet altijd een afdoend antwoord bieden om toegankelijkheid op een creatieve en naadloze wijze in het ontwerp te integreren. Zeker bij complexe situaties en verbouwingen is het raadzaam om advies in te winnen. Deze bureaus zoeken in overleg met de bouwheer

en de ontwerper naar de beste oplossingen. Zij geven opleidingen aan personen die geconfronteerd worden met toegankelijkheid en signaleren knelpunten, hiaten en lacunes aan het beleid.

9.3 TOEGANKELIJKHEIDSOVERLEG VLAANDEREN, TOV

Toegankelijkheidsoverleg Vlaanderen is een platform van gebruikersorganisaties dat in Vlaanderen rond toegankelijkheid werkt. Het bestaat uit de Vereniging van personen met een handicap (VFG), de Belgische confederatie voor Blinden en Slechtzienden, de Federatie van Vlaamse Dovenorganisaties (Fevlado), de Katholieke Vereniging Gehandicapten, Blindenzorg Licht en Liefde en de vzw's Marjan en Komaan. Toegankelijkheidsoverleg Vlaanderen formuleert noden en wensen vanuit de gebruikersorganisaties en geeft algemene aanbevelingen.

FIG. 28 Kunstencentrum Vooruit in Gent

Deze zware mobiele hellingbaan wordt in de eerste plaats ingezet voor transport van goederen en materieel, maar kan ook dienst doen als hellingbaan voor rolstoelgebruikers. Achteraf aangebrachte wielen op de zijkant vergemakkelijken aanzienlijk de verplaatsing van het gevaarte. (© VIOE, foto Kris Vandevorst)

BIBLIOGRAFIE

ADA Standards for accessible design, een uitgave van de U.S Department of Justice, 2003

Vademecum publiek domein, een uitgave van het agentschap Wegen en Verkeer, Brussel, 2009

Rapport project Gebruikstoegankelijkheid, een uitgave van Toegankelijkheidsoverleg Vlaanderen, s.d.

Vademecum Integrale toegankelijkheid van parken, een uitgave van het agentschap Natuur en Bos, Brussel, 2006

Ongeziene rijkdom, Blinde en slechtziende bezoekers openen de blik op kunst en erfgoed, een uitgave van Blindenzorg Licht en Liefde, Zicht op Cultuur, de museumconsulenten van de provincies Antwerpen, Limburg, Oost-Vlaanderen, Vlaams-Brabant en West-Vlaanderen en de Vlaamse gemeenschapscommissie en FARO, Vlaams steunpunt voor cultureel erfgoed vzw i.s.m. de stuurgroep *Art in the Dark*, Brussel, 2009

De Mobiliteitsbrief is de maandelijkse nieuwsbrief van Mobiel Vlaanderen, zie www.mobielvlaanderen.be

Handboek Toegankelijkheid Publieke Gebouwen, een uitgave van Gelijke Kansen in Vlaanderen en Enter vzw, s.d., zie www.toegankelijkgebouw.be

Easy Acces to Historic Buildings, een uitgave van English Heritage, Swindon, 1999

Easy Acces to Historic Landscapes, een uitgave van English Heritage, Swindon, 2005

Met dank aan:

Abdijmuseum Ten Duinen, Koksijde
 Architectenteam Herman Van Meer, Hasselt
 Agentschap Ruimte & Erfgoed
 Cel Gelijke Kansen in Vlaanderen
 Centrum voor Religieuze Kunst en Cultuur vzw, Abdij van 't Park, Heverlee
 Erfgoed Vlaanderen vzw
 Gemeentebestuur Lanaken
 Karel Breda architectuurbureau
 Kerkfabriek St-Margarita, Lier
 Kunstencentrum Vooruit vzw, Gent
 Monument in Ontwikkeling, Nieuwpoort
 Museum Kusthistories, Middelkerke
 OCMW Diest
 Vlaams Expertisecentrum Toegankelijkheid, Enter vzw, Hasselt

Nuttige adressen voor onroerend erfgoed

Ruimte en Erfgoed afdeling Antwerpen
 Gebouw Anna Bijns
 Lange Kievitstraat 111/113, bus 52
 2018 Antwerpen
 tel. 03/224.62.17
 fax 03/224.62.23
 e-mail ruimte.erfgoed.ant@rwo.vlaanderen.be

Ruimte en Erfgoed afdeling Limburg
 Vlaams Administratief Centrum
 Koningin Adstridlaan 50 bus 1
 3500 Hasselt
 tel. 011/74.22.20
 fax 011/74.22.39
 e-mail ruimte.erfgoed.lim@rwo.vlaanderen.be

Ruimte en Erfgoed afdeling Oost-Vlaanderen
 Gebrs. Van Eyckstraat 2-4-6
 9000 Gent
 tel. 09/265.46.18
 fax 09/265.46.00
 e-mail ruimte.erfgoed.ovl@rwo.vlaanderen.be

Ruimte en Erfgoed afdeling Vlaams-Brabant
 Blijde Inkomststraat 103-105
 3000 Leuven
 tel. 016/21.12.00
 fax 016/20.55.26
 e-mail ruimte.erfgoed.vbr@rwo.vlaanderen.be

Ruimte en Erfgoed afdeling West-Vlaanderen
 Werkhuisstraat 9
 8000 Brugge
 tel. 050/44.29.55
 fax 050/44.28.13
 e-mail ruimte.erfgoed.wvl@rwo.vlaanderen.be

Vlaams Instituut voor het Onroerend Erfgoed, VIOE
 Koning Albert II-laan, 19 bus 5
 1210 Brussel
 tel. 02/553.16.50
 fax 02/553.16.55
 e-mail instituutonroerenderfgoed@vlaanderen.be
 website www.vioe.be

Nuttige adressen voor toegankelijkheid

Gelijke Kansen in Vlaanderen
 Boudewijngebouw
 Boudewijnlaan 30
 1000 Brussel
 tel. 02/553.58.46
 fax 02/553.51.38
 e-mail gelijkekansen@vlaanderen.be
 website www.gelijkekansen.be

Vlaams Expertisecentrum Toegankelijkheid, Enter vzw
 Belgiëplein 1
 3510 Hasselt
 tel. 011/26.50.30
 fax 011/87.41.39
 e-mail info@entervzw.be
 website www.entervzw.be

Vzw Toegankelijkheidsbureau
 Vestiging Limburg
 Belgiëplein 1
 3510 Hasselt – Kermt
 Tel.: 011 87 41 38
 Fax: 011 87 41 39
 e-mail: Info@toegankelijkheidsbureau.be
 website: www.toegankelijkheidsbureau.be

Vestiging Vlaams-Brabant
 Noorderlaan 41
 1731 Zellik
 Tel.: 02 465 55 25
 Fax: 02 465 55 26
 e-mail: Info@toegankelijkheidsbureau.be
 website: www.toegankelijkheidsbureau.be

Vestiging Brussel
 Sint-Gisleinstraat 44
 1000 Brussel
 Tel: +32 (0)2 502 27 57

vzw Westkans (West-Vlaanderen)
 Kerkhofstraat 1
 8200 Brugge
 tel. 050/40.73.73
 fax 050/71.00.43
 e-mail info@westkans.be
 website www.westkans.be

vzw Ato (Oost-Vlaanderen)
 Driegaaienstraat 160
 9100 Sint Niklaas
 tel. 03/780.35.36
 fax 03/766.13.21
 e-mail ato@toegankelijkheid.be
 website www.ato-vzw.be

Centrum Toegankelijkheid (Antwerpen)
 Boomgaardstraat 22 bus 101
 2600 Berchem
 tel. 03/240.56.47
 fax 03/240.61.62
 e-mail frank.keysers@welzijn.provant.be

Toegankelijkheidsoverleg Vlaanderen, TOV
 Sint-Jansstraat 32-38
 1000 Brussel
 tel. 02/515.02.58
 fax 02/511.50.76
 e-mail info@toegankelijkheidsoverlegvlaanderen.be
 website www.toegankelijkheidsoverlegvlaanderen.be

Toegankelijk Vlaanderen
 website www.toevla.be